

ოქროს მამანმინდის ეკლესიის არქეოლოგიური კვლევა 2009 წელს

ოქროს მამანმინდის ნაეკლესიარი მდებარეობს საქართველოში, სტეფანწმინდის მუნიციპალიტეტში, სოფ. გორისციხის ჩრდილო-აღმოსავლეთით 5,5 კმ-ზე, მთა „წვერთას“ ქიმზე (ზღვის დონიდან 2772 მ-ზე).

სოფელ გორისციხის თემმა, სტეფანწმინდისა და ხევის ეპარქიის წინამძღოლის, მეუფე იეგუდიელის ლოცვა-კურთხევით, ილია ომარის ძე ელოშვილის საყდრიშვილობით, გადაწყვიტა ოქროს მამანმინდის ნაეკლესიარი ნაშთების რეაბილიტაცია.

საქართველოს საპატრიარქოს ხუროთმოძღვრების, ხელოვნებისა და რესტავრაციის საბჭოსა და კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნულ სააგენტოსთან შეთანხმებით, 2009 წელს აღნიშნულ ძეგლზე ქართულ-კავკასიური კულტურის, ისტორიისა და ეთნოლოგიის კვლევითი ინსტიტუტის მიერ ჩატარდა მამანმინდის არქეოლოგიური შესწავლა და შესრულდა არქიტექტურული ანაზომი (ხელმძღვანელები მ. დათუკიშვილი და ნ. ბახტაძე). წარმოგიდგენთ ამ უაღრესად საყურადღებო ძეგლის არქეოლოგიური კვლევის წინასწარ შედეგებს.

ოქროს მამანმინდის სამონასტრო კომპლექსი, როგორც ჩანს, საქართველოს ისტორიულად ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი სტრატეგიული რეგიონის, ხევის მოსახლეობის ქრისტიანული კულტურის საკმაოდ მძლავრ ცენტრს წარმოადგენდა შუა საუკუნეებში. ეს სალოცავი დღესაც განსაკუთრებული პატივისცემით სარგებლობს თემში, რომელიც აერთიანებს სამ სოფელს: გორისციხეს, ფხელშეს და ტყარშეთს. მამანმინდობა ყოველწლიურად, აღდგომიდან მე-13 კვირას იმართება. კომპლექსი განსაკუთრებით თავისი ბუნებრივი მდებარეობით გამოირჩევა, აგვირგვინებს მდ. თერგისა და მისი შენაკადი ხეობის წყალგამყოფი ქედის მწვერვალს. ტაძარი დანგრევამდე ორგანულად ერწყმოდა ულამაზეს ლანდშაფტს – კავკასიონის ცენტრალური ქედის თოვლიანი მწვერვალების ფონზე განფენილ ალპურ მდელოებს. გადარჩენილი ნაშთებიც უაღრესად შთამბეჭდავია (ტაბ. I. 2). აღსანიშნავია, რომ აღნიშნული მთა – „წვერთა“ უპირატესად მთის ბროლის შემცველი ქანებისაგან შედგება; ეკლესიისკენ მიმავალ საცხენოსნო ბილიკზე გვხვდება ე.წ. „ბროლის წყარო“, ბროლის ძარღვიდან გამომდინარე.

ოქროს მამანმინდის ეკლესია არქეოლოგიური კვლევის დაწყებამდე კარგად შერჩეული ფლეთილი, ადგილობრივი ქვით ნაშენი კედლების ნანგრევების სახით იყო შემორჩენილი. მიუხედავად ამისა, ზედაპირული დაზვერვების შედეგად მიკვლეული ხუროთმოძღვრული დეტალებიდან გამომდინარე,

შესაძლებელი გახდა ამ ნაგებობის სავარაუდო არქიტექტურული გეგმარების წარმოდგენა.

მაგალითად, ინტერიერში შეიმჩნეოდა სვეტის მსგავსი კონსტრუქციული ფრაგმენტები, რაც არ გამორიცხავდა ეკლესიის ბაზილიკური ტიპისადმი კუთვნილებას (ტაბ. I. 5). ნაგებობის დაახლოებითი გარე გაზომილი ზომები იყო: აღმოსავლეთისა და დასავლეთის კედლებისა – 6,5 მ, ჩრდილოეთისა და სამხრეთისა კი 7,5 მ-მდე. სამხრეთის და ჩრდილოეთის კედლის წყობა საშუალოდ 2 მ სიმაღლემდე იყო შენარჩუნებული, ხოლო დასავლეთის და აღმოსავლეთის კედლები თითქმის საძირკვლამდე იყო დაშლილი. ეკლესიაში რეგულარული ღვთისმსახურების შეწყვეტიდან დიდი ხნის შემდეგ, თემის მოსახლეობას დაშლილი კედლები ადგილობრივი ქვის მშრალი წყობით ამოუშენებია გარკვეულ სიმაღლემდე. ეკლესიის შიდა სივრცეში, სამხრეთ კედელზე, ძველ წყობაზე მშრალი წყობით იყო დაშენებული მცირე ზომის სალოცავი ნიში თახჩისებური ღიობით (ტაბ. II. 5). სამხრეთის კედელი, რომელშიც გადიოდა ერთადერთი კარის ღიობი, ციცაბო კლდისპირს ემიჯნება. როგორ შედიოდა მრევლი ეკლესიაში, ჯერჯერობით გაურკვეველია (ტაბ. I. 2,3,4).

არქეოლოგიური გათხრების შედეგად ნაგებობის გეგმარების შესახებ უაღრესად მნიშვნელოვანი ინფორმაცია უკვე 1 მეტრამდე სისქის ნაშალი ფენის ალექსიტანავე მივიღეთ. საქმე ის არის, რომ გათხრის დაწყებამდე საეჭვოდ მიჩნეული სვეტის ფრაგმენტების ნაცვლად მიწისა და ნანგრევი ფენის ალექსიტანავე შედეგად ეკლესიის ინტერიერში ჩამოყალიბებული კონფიგურაციის მქონე ოთხი სრული სვეტი მივიღეთ: ჩრდილოეთით აღმართულ მონოლითური ქვის წყვილ სვეტს წრიული განივკვეთი ჰქონია (ჩრდილო-აღმოსავლეთისა ნაქცეულია, სამხრეთ-აღმოსავლეთის სვეტის საკმაოდ მაღალი მონოლითური ცილინდრი კი ადგილზე დგას); სამხრეთის წყვილი სვეტი მართკუთხა განივკვეთისაა და ქვითკირით ნაგები, ამასთან, ჩრდილო-დასავლეთის სვეტზე დაშენებული მორკალური კონსტრუქციის ნაშთი დანამდვილებით ეკლესიის ნაგების გამყოფი სვეტების და დასავლეთის კედელთან დამაკავშირებელი თაღების საყრდენი, ერთიანი ქვისგან ნათალი კაპიტელი აღმოჩნდა. ამრიგად, სრულიად ნათელი გახდა, რომ ამ ეკლესიას თაღნარიანი სვეტების ორი წყვილი ყოფდა სამ ნავად და ჩვენი ვარაუდი სამლოცველოს ბაზილიკურთან მიმსგავსებული კონსტრუქციის შესახებ, რეალობად იქცა (ტაბ. I. 6; II. 1, 2).

ინტერიერში მიწის თანდათან დადაბლების შემდეგ, პრაქტიკულად ამომწურავი ინფორმაცია მივიღეთ ამ ეკლესიის გეგმიური გადაწყვეტის შესახებ. გამოირკვა, რომ ცილინდრული ფორმის სვეტების წყვილი ეკლესიის აღმოსავლეთი კედლის მთელ გაყოლებაზე მოწყობილ 1,6 მ სიგანის, იატაკიდან 30 სმ-ით ამაღლებულ ბაქანზე ყოფილა დაშენებული; ამასთან, ამ სვეტებზე მიბჯენილი, აღმოსავლეთ კედლის მართობულად ჩაშენებული დიდრონი ქვებით ნაგები კედლები, ეკლესიის მართკუთხა გეგმის საკუთხეველს ქმნიდა (ტაბ. II. 1, 2).

საკურთხევლის ცენტრალურ ღერძზე, ზედ აღმოსავლეთის კედელთან, მონოლითური ქვის, მართკუთხა პარალელეპიპედის ფორმის ტრაპეზის ქვა მდგარა. საკურთხეველს გვერდით პასტოფორიუმები არ ჰქონია მოწყობილი – გვერდითა ნაგები პირდაპირ ადგებოდა აღმოსავლეთის კედელს, თუმცა საკურთხევლის ბაქანის შემალღება ამ სივრცეების აღმოსავლეთ კიდეებშიც გრძელდებოდა და ერთი საფეხურით შემალღებულ იატაკს ქმნიდა, რაც არ გამორიცხავს, რომ მინიატურული საკურთხევლები გვერდითა ნაგებსაც გააჩნდათ (ისევე, როგორც საქართველოს მრავალ სამნავიან თუ სამეკლესიან ბაზილიკაში) (ტაბ. IV. 1, 2).

მოგვიანებით, ტაძრის ფუნქციონირების რომელიღაც ეტაპზე, ცენტრალური და ჩრდილოეთის ნაგების დამაკავშირებელი ლიობი სვეტებს შორის, რატომღაც, ამოუშენებიათ.

ეკლესიის იატაკი საკმაოდ მჭიდროდ ყოფილა მოგებული ადგილობრივი ჯიშის ფიქალის დიდრონი ქვების ფილებით (მოხევეურ დიალექტზე „ჭაჭის“ ქვით). ასეთივე ქვითაა მოფენილი ცენტრალური საკურთხევლის და გვერდითა ნაგების შემალღებულ ბაქანთა იატაკებიც.

უნდა ითქვას, რომ ამავე ჯიშის ან „მონათესავე“ სამშენებლო მასალას წააგავს ეკლესიის ძირითადი კედლების ასაგებად გამოყენებული, ერთმანეთთან კარგად მორგებული ფლეთილი ქვის ბლოკები, თუმცა კედლებისთვის იმდენად მსხვილ, კარგად შერჩეულ ქვებს იყენებდნენ, რომ მათი დაკუთხულობა უხეშად ნათალი ქვის ბლოკების ასოციაციასაც კი იწვევს. თვით კედლის წყობა ზოგიერთ ადგილებში, ერთი შეხედვით, ე.წ. „უჯარმულ წყობას“ გვაგონებს (განსაკუთრებით საფასადო წყობებისა).

უნდა აღინიშნოს, რომ ეკლესიის თავდაპირველ წყობაში თხელი, ე.წ. „ანატკეცი“ სიპები (ფიქალები) პრაქტიკულად არ არის გამოყენებული, გარდა იშვიათი გამონაკლისებისა, როცა მსხვილი ბლოკების თარაზულთან მიახლოებული წყობის გასასწორებლად იდებოდა სიპი ქვა; შედარებისთვის აღვნიშნავთ, რომ მთლიანად სახურავისთვის უფრო შესაფერისი თხელი ფიქალითაა ამოყვანილი ეკლესიის დანგრევის შემდეგ მშრალი წყობით აღდგენილი გვიანდელი კედლები (ამჟამად ძნელი სათქმელია, თუ რამდენად მასშტაბური იყო ზემოაღნიშნული აღდგენა, გადაიხურა თუ არა სალოცავი, – დღესდღეობით ასეთი „დამატებული“ კედლები ოთხივ მხარეს დაახ. 1-1,5 მ-ის სიმაღლემდეა შემორჩენილი). თუკი იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ ქვის ძირითადი კედლების საშენი ბლოკები და აღნიშნული დანამატი, მშრალი წყობის ფიქალი, დროთა განმავლობაში ერთნაირად „იჟანგება“ წითლად, ფერების ერთგვაროვნებისა და აღმოსავლეთ საქართველოს მთის არქიტექტურაში სიპების გამოყენების მეტად გავრცელებული ტრადიციის სტერეოტიპიდან გამომდინარე, ამჟამად ეს ორი, თვისობრივად სრულიად განსხვავებული, ძველი და ახალი სამშენებლო ფენები ერთმანეთს ვიზუალურად შესანიშნავად ერწყმის (ტაბ. I. 2).

რაც შეეხება ეკლესიის გადახურვას, იქ თავდაპირველადვე დანამდვილებით აღნიშნული ტიპის თხელი ფიქალი იყო გამოყენებული. გათხრების

დანყებისთანავე, თითოეულ ფენაში მრავლად აღმოჩნდა დაახლოებით ერთნაირი, ეთნოგრაფიული ყოფიდან შენობათა გადასახურავად გამოყენებული გავრცელებული ზომის სიპი. ასეთივე ფიქალი იყო მიმოზნეული ძველი იატაკზე. შეიძლებოდა გვეფიქრა, რომ სახურავის ფიქალი სალოცავის რესტავრაციის ფაზის დროინდელია, მაგრამ თავდაპირველი იატაკის დონის პრეპარაციის დროს კრამიტის ან ლორფინის ერთი მომცრო ფრაგმენტიც კი არ აღმოჩნდა. შუა საუკუნეების საკვლევ ქრონოლოგიურ ჩარჩოებში მთის ეკლესიების გადასახურვის სხვა, ალტერნატიული მეთოდი კი არ არის ცნობილი, ანუ უნდა ვივარაუდოთ, რომ ეკლესია თავიდანვე ფიქალით იყო გადახურული.

იმის დადასტურება, თუ როგორი აღნაგობის იყო მთლიანობაში გადახურვის ძველი კონსტრუქცია – ქვითკირის კამარული თუ ხის ნივნივებიანი, ფაქტობრივი მასალით ვერ მოხერხდა. მართალია საქართველოს ეთნოგრაფიულ ყოფაში როგორც საკულტო, ისე საყოფაცხოვრებო ნაგებობების გადასახურად ხის ნივნივებზე დანყობილი ფიქალებიანი კონსტრუქციებიც გვხვდება [1], მაგრამ ამ კონკრეტულ შემთხვევაში, გამომდინარე იქიდან, რომ ეკლესია ძალიან მაღალ გეოგრაფიულ ნიშნულზე მდებარეობს, ისიც მთის წვერზე, მძლავრი ქარების პირობებში ნაგებობას უფრო მტკიცე, ქვითკირის კამარული გადახურვა უნდა ჰქონოდა. ესეც არ იყოს, ასეთი „საკულტურული“ ტიპის, ბაზილიკური სილუეტის ეკლესიისთვის, არა გვგონია ხის სახურავი დაედგათ – ამ ეკლესიის ბარში გავრცელებული პროტოტიპები თითქმის მთელი შუა საუკუნეების განმავლობაში ხომ გამონაკლისის გარეშე კამარულად იყო გადახურული.

გათხრებისას გამოვლენილი არქიტექტურული დეტალებიდან გამოვყოფდით აგრეთვე ჩრდილოეთის და დასავლეთის კედლების გაყოლებაზე მოწყობილ, დაახ. 30 სმ სიმაღლისა და 40-50 სმ სიგანის ჩამოსაჯდომ ხარისხს. დასავლეთის კედელში ჩაშენებულ ერთ მოზრდილ, ბრტყელ ქვაში გამოკვეთილია წრიული და მართკუთხა ფორმის ერთმანეთთან დაკავშირებული მოცულობები, რომელიც ერთი შეხედვით ადამიანის სილუეტს გვაგონებს. დანიშნულება ჯერჯერობით უცნობია.

ამრიგად, აღნიშნული კონსტრუქციული აღმოჩენები დანამდვილებით მიგვანიშნებს იმაზე, რომ ოქროს მამანმინდის სალოცავი მინიატურულ, თითქმის კვადრატული გეგმის, მართკუთხა ფორმის საკურთხევლიან, ბაზილიკურთან მიახლოებული ტიპის ეკლესიას წარმოადგენდა, სადაც ბაზილიკური თემა ადგილობრივ ტრადიციებთან და საჭიროებასთან იყო მისადაგებული (ტაბ. IV. 1, 2). შევეცდებით თავდაპირველად მისი სივრცულ-გეგმარებითი თავისებურებებისა და არქიტექტურული დეტალების ანალიზის საფუძველზე გავარკვიოთ, შუა საუკუნეების რომელ ეტაპს განეკუთვნება ოქროს მამანმინდის ეკლესია.

ხუროთმოძღვრული აღნაგობის თვალსაზრისით ზედმიწევნით აღნიშნულის მსგავსი ეკლესიები საქართველოს ამ მხარეში, თუ საერთოდ საქართველოში, ჩვენთვის უცნობია. აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ზოგიერთ არეალში, უფრო მეტად ქსნისა და არაგვის ხეობებში, ნაირგვარი

გეგმის მართკუთხასაკურთხეველიანი ეკლესიები (ტრომპებზე დაყრდნობილი კონქებით) ფრიად გავრცელებული ყოფილა VIII-X საუკუნეებში [22,26-27]. მამანმინდას, ქართული სახელმწიფოს მიერ ქრისტიანიზებული ჩრდილო კავკასიის ზოგიერთი რეგიონის ძეგლთან, სავარაუდოდ ადრეული შუა საუკუნეების მინურულისა და განვითარებული შუა საუკუნეების ეკლესიებთან ბევრი საერთო შეიძლება მოეძებნოს. მართკუთხა საკურთხეველთან დაკავშირებული არქიტექტურული თემის რემინისცენციები საქართველოს აღნიშნული რეგიონის მაღალმთიანი ზონის მომცრო, დარბაზულ ეკლესიებში [5,71-74] გვიანი შუა საუკუნეების ჩათვლით პერიოდულად, სპონტანურად, შემდეგ ეპოქებშიც იჩენდა ხოლმე თავს [13,117-227-234-237-283-328-477-452]. მეორე მხრივ, სწორკუთხა გეგმიანი საკურთხეველები საკმაოდ გავრცელებული ელემენტი იყო IV-VI საუკუნეების სირიულ საეკლესიო ხუროთმოძღვრებაში და ამ თემას არცთუ იშვიათად წინა აზიის ზოგიერთი ქვეყნის იმავე ეპოქის ეკლესიების მშენებლებიც მიმართავდნენ ხოლმე [25] (ზოგიერთი მკვლევრის აზრით, სწორედ ჩრდილოეთ სირიული ხუროთმოძღვრების გავლენით). თვით საქართველოშიც, ნეკრესის ნაქალაქარზე უკანასკნელ წლებში ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრების შედეგად ამგვარ საკურთხეველიანი გრანდიოზული სამნავიანი ეკლესია გამოვლინდა, რომელიც IV ს-ით თარიღდება [3,219] ამრიგად, მიუხედავად იმისა, რომ ოქროს მამანმინდის ეკლესია ისტორიულ ხევაში მდებარეობს, რომელიც კულტურულად იმ ვრცელი რეგიონის ნაწილს წარმოადგენს, სადაც მაინც VIII-X საუკუნეებშია ყველაზე მასობრივად დაფიქსირებული მონუმენტურ ეკლესიებში აღნიშნულ ყაიდაზე მოწყობილი საკურთხეველები და, ამასთან, მისი მშენებლობის ტექნიკაც ამ რიგის ნაგებობათა ასოციაციას იწვევს, მამანმინდის დათარიღებისთვის ეს დეტალები ანგარიშგასაწევი, მაგრამ არასაკმარისი არგუმენტებია.

კიდევ ერთი საბუთი იმისა, რომ მამანმინდის ეკლესიის აგება სწორედ რომ ადრეული შუა საუკუნეების ფინალურ სტადიას უკავშირდება, შემდეგი გარემოება გახლავთ: ეს ეკლესია დანამდვილებით ბაზილიკურ ეკლესიათა ქართული ესთეტიკური პრინციპების გათვალისწინებით გადამუშავებულ ვარიაციას წარმოადგენს – მიუხედავად შენობის ზედა ნაწილების ძლიერი დაზიანებისა, ორ წყვილ სვეტზე და დასავლეთის კედლის კრონშტეინებზე დაყრდნობილი გრძივი თაღედი მხოლოდ გეგმიურად დამოკლებული „რედაქციით“ წარმოდგენილ ბაზილიკის სქემაზე შეიძლება მიგვანიშნებდეს (ასეთი გეგმური პროპორციები ქართული ბაზილიკური ხუროთმოძღვრების ძეგლების დიდი უმრავლესობისთვისაა დამახასიათებელი V ს-ის შემდგომ) [23,45-123]. გარდა ზემოთ აღნიშნული, ნეკრესის ნაქალაქარის IV ს-ის ბაზილიკისა, ბაზილიკურ ეკლესიათა მართკუთხა საკურთხეველებით დასრულება დღემდე უცნობი იყო აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთისთვის. შესაძლოა, ამ ახლად აღმოჩენილი ეკლესიის მსგავსად, დაახლოებით იმ ეპოქაში, მსგავსი ბაზილიკებიც იყო გავრცელებული საქართველოში და აღარ შემოგვრჩა, მაგრამ ოქროს მამანმინდა ერთადერთი ნიმუშიც რომ ყოფილიყო ბაზილიკის თემის ამ მიმართულებით გადააზრებისა, გარდამავალი ხანის ქართული საეკლესიო

ხუროთმოძღვრების საერთო ტენდენციების გათვალისწინებით, არ უნდა გაგვიკვირდეს, რადგან იმ ეპოქისთვის ახალი არქიტექტურული ფორმების ძიება ჩვეულებრივი მოვლენა იყო [5,39-45]. ოქროს მამანმინდის გეგმარებითი გადანწყვეტა მართლაც საკმაოდ თავისებურია: ადრეული შუა საუკუნეების უკანასკნელი ეტაპის ქართული ბაზილიკებისგან მას საკურთხეველის მართკუთხოვნების გარდა მინიატურული აღნაგობაც გამოარჩევს, თუმცა ამ მოვლენას სრულიად ლოგიკური ახსნა შეიძლება მოეძებნოს: ასეთ მაღალ გეოგრაფიულ ნიშნულზე მდებარე ეკლესია ნამდვილად არ იქნებოდა მრავალრიცხოვანი მრევლისთვის ლიტურგიის ჩასატარებლად გათვლილი. აქვე უნდა აღინიშნოს ჩვენი შემდეგი წინასწარი მოსაზრებაც: გამომდინარე იქიდან, რომ მამანმინდის ეკლესიის ირგვლივ რამდენიმე მცირე ზომის, სენაკის ტიპის ნაგებობის ნაშთი დაფიქსირდა (ტაბ. II. 6), გამორიცხული არ არის, რომ ეს კომპლექსი იმთავითვე მცირე მასშტაბის საგანდებილო უდაბნო-მონასტერს წარმოადგენდა, რომელშიც მოღვაწე რამდენიმე ბერს ამ ზომის ეკლესია სავსებით დააკმაყოფილებდა.

უნდა ითქვას, რომ ამ ეკლესიის ხუროთმოძღვარს საკმაოდ შემოქმედებითად და წარმატებით გაურთმევია თავი დასახული პრაქტიკული და ესთეტიკური მიზნებისთვის: მას შეუქმნია აღნიშნულ კონკრეტულ ლანდშაფტისთვის დამოთხოვნილებისთვის მისადაგებული მცირე ზომის ეკლესია, რომელიც ისეთი პლასტიკური ხერხებითაა გადანწყვეტილი, რომ ტაძრის როგორც ექსტერიერი, ისე ინტერიერი სკულპტურულობამდე დახვეწილი ფორმებით ჰარმონიულობის განცდას, ამაღლებულ სულიერ განწყობას იწვევს. ხუროთმოძღვრის მხატვრულ მიგნებათაგან მაგალითისთვის საკურთხეველის შემომსაზღვრელი და იმავე დროს თაღების მზიდი მონოლითური ქვის ცილინდრული სვეტებიც გამოდგება. აღსანიშნავია, რომ საქართველოში მონოლითურ ქვის ცილინდრულ სვეტებს ვხვდებით მხოლოდ ადრეული შუა საუკუნეების ძეგლების ინტერიერების გაფორმებაში: მაგ., თიანეთის სიონის ბაზილიკაში (V-VI სს.) [13, 409], იშხანის, ბანას (VII ს.) [5, 111-143] და სხვა ცნობილ ტაძრებში, რომლებსაც მონუმენტურობა ისედაც ახასიათებს. საყურადღებოა მამანმინდის ეკლესიის ინტერიერის სხვა, ასევე განსაკუთრებით თვალსაჩინო, ადგილებში მოზრდილი ქვის ბლოკებისა თუ ფილების გამოყენება: საკურთხეველის კედლები, მონოლითური სვეტისთავები, იატაკის მოსაპირკეთებელი დიდი ფილები.

სავარაუდოდ, ეკლესიის ინტერიერში სივრცის ბაზილიკისებურად დანაწევრება შეგნებულად, დიზაინის ეფექტურობისთვის, არქიტექტურულ ელემენტად არის შემოტანილი, რადგან ეკლესიის მცირე ზომა კონსტრუქციულად სახურავის მზიდ შუალედურ საყრდენს არ ითხოვს.

ამასთანავე, თვითონ ფაქტი მინიატურულ სივრცის ნავებად დაყოფისა, მიგვითითებს, რომ ოქროს მამანმინდის ეკლესიის მშენებლობის ეპოქაში ბაზილიკური თემა საყოველთაოდ გავრცელებული იყო საქართველოში და ამ ტიპის ეკლესიას მარტივ დარბაზულ სამლოცველოებთან შედარებით უპირატესობა ენიჭებოდა. ამრიგად, ამ ეკლესიის აგება თანხვედრა იმ ხანას, როდესაც საქართველოში ბაზილიკური ტაძრების მშენებლობა ფართოდაა

გავრცელებული და, იმავდროულად, აღმოსავლეთ საქართველოს მთიან რეგიონებში ასევე საყოველთაოდაა ფეხმოკიდებული ეკლესიების მთავარი საკუროთხევლების გეგმური მართკუთხოვნება. ქართული ხუროთმოძღვრების ისტორიის შესახებ ჩვენი ცოდნის დღევანდელ ეტაპზე, ეს უნდა იყოს VIII-IX საუკუნეები, ქართულ საეკლესიო არქიტექტურაში „გარდამავალ ხანად“ წოდებული ქრონოლოგიური მონაკვეთი – მხოლოდ ამ დროს შენდებოდა ჯერ კიდევ მასობრივად აღმოსავლეთ საქართველოს დაბალ და მთისწინა ზონებში სამნავიანი ბაზილიკები, მთიან რეგიონებში კი მართკუთხასაკუროთხევლიანი ეკლესიები.

ოქროს მამანმინდის ეკლესიის დასათარიღებლად, რა თქმა უნდა, უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება იქ მიკვლეულ, სხვადასხვა დანიშნულების ქვის არქიტექტურულ დეტალებზე ნაკვეთი დეკორატიული მოტივების ქრონოლოგიურად განსაზღვრას: მიუხედავად იმისა, რომ თავიანთ თავდაპირველ ადგილებში ჩაშენებულ მდგომარეობაში არ დაგვიფიქსირებია, ეს მეტად მასიური ქვები შეუძლებელია ეკლესიის ინტერიერში შემთხვევით იყოს მოხვედრილი, ვთქვათ „სხვა ძეგლიდან მოტანილი“, ვინაიდან ამ მთის მწვერვალიდან ახლო-მახლო, დაახ. 5-6 კმ რადიუსში არანაირი ისტორიული ნაგებობის ნაშთი არ გვხვდება (გარდა თვით ამ კომპლექსის შემადგენელი უსახური სენაკებისა).

რელიეფური დეკორატიული სახეებით შემკულია ეკლესიაში მიკვლეული, დანგრევის შემდეგ ადგილმონაცვლებული ორი დეტალი: ორად გატეხილი, წაგრძელებული ქვის ფილა (როგორც ჩანს, ფასადის მორთულობის, შესაძლოა, ლავგარდანის ფრაგმენტი) (ტაბ. I. 1) და ჯვრის ჩასადგმელი ბაზის ზედა ნაწილი (ტაბ. I. 5, 6). გრძელი მონოლითის ნათალ პირზე მარტივი ლილვისებური რელიეფით გამოსახულია თალებიანი სვეტნარი (ზემოდან რკალით შემოსაზღვრული 6 ჩამწკრივებული ლიობის იმიტაცია) და იქვე ბოლოში „მიბმული“ რელიეფური მედალიონი, შიდა არეში ჩანერილი ტოლმკლავიანი, ბოლოებში გაფართოებული ძლევის ჯვრით. მხოლოდ ამ უკანასკნელი მოტივის, ე.წ. „ბოლნური ჯვრის“ ნაირსახეობის დადასტურებიდან გამომდინარეც კი, ოქროს მამანმინდის ეკლესიის დათარიღება IX-X საუკუნეებზე გვიანი ეპოქით შეუძლებელია [5; 39-45; 24, 31-32-40-47], თუმცა, არც ამავე ფილაზე გამოსახული სვეტნარის მოტივია უცხო ადრეული შუა საუკუნეების ეკლესიებისა და სტელა-ჯვრების დეკორატიული გაფორმებისთვის. თალების მწკრივისა და თალებიანი მართკუთხა ლიობების რელიეფური გამოსახულებები გვხვდება როგორც V-VIII საუკუნეების, ისე IX-X საუკუნეების ბაზილიკური თუ სხვა სტილის ეკლესიების ლავგარდანების, სარკმლისთავეების და კაპიტელების პლასტიკურ შემკულობაში, აგრეთვე იმავე პერიოდის ქვა-ჯვარების ბაზებზე და სტელებზე.

დაახლოებით ამ სტილის რელიეფებით შემკული ქართული ტაძრებისა და მხატვრული პლასტიკის ნიმუშების ჩამოთვლა შორს წაგვიყვანდა. დავასახელებთ მხოლოდ რამდენიმეს: ურბნისის ბაზილიკა, ანჩისხატი, კანრეთის სამება, აგარის მონასტრის სამეკლესიანი ბაზილიკა, ნირქოლი, მაჩხანი, ქოროლო და სხვ. [23, 59; 6, XV-2; 7, 89; 9, 60; 24, 1-3-33], შეწყვილებული თაღე-

დიანი ლიობების სქემატური გამოსახულება გვხვდება ხანდისის და ეძანის სიონის სტელებზე (ორივე VI ს.) [24]. რა თქმა უნდა, მხოლოდ ამგვარი თაღედებით თუ სვეტნარით გაფორმება ოქროს მამანმინდის ეკლესიას ზუსტად ვერ დაათარიღებდა, მაგრამ ის კი საგულისხმოა, რომ X ს-ის შემდგომ ასეთ ორნამენტულ მოტივებს ქართული ეკლესიების და სტელების გაფორმებაში პრაქტიკულად ვეღარ ვხვდებით.

ოქროს მამანმინდის ეკლესიის აგების თარიღისა და ფუნქციონირების ქრონოლოგიური ფაზების დაზუსტებაში, მისი ინტერიერის არქეოლოგიური გათხრებისას სხვადასხვა ჰორიზონტზე მიკვლეულმა ნივთიერმა მასალამ გაგვინია დახმარება.

სტრატиграფიულად ყველაზე მაღალ ჰორიზონტზე, ჰუმუსოვანი ფენიდან 10-20 სმ სიღრმეზევე აღმოჩნდა XIX ს-ისა და XX ს-ის დასაწყისის სპილენძის მონეტები და კიდევ რამდენიმე ნივთი, რომლებიც ამჟამად ამ მაღალმთიანი რეგიონის მოსახლეობაში უკანასკნელ საუკუნეებში ფეხმოკიდებულ, წარმართული და ქრისტიანული რწმენა-წარმოდგენების შერწყმაზე და შესაბამის საკულტო რიტუალებზე მიგვანიშნებს. მაგალითად, აქ დავაფიქსირეთ ლითონის ცალ მხარეს გახსნილი, შესაკრავებით დაბოლოებული ნივთები, აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ეთნოგრაფიულ ყოფაში მრავალგზის დადასტურებული ე. წ. „ხატის უღლები“, რომელთა ყელზე შებმა სალოცავში, „ხატში“ მისული მოზრდილი თუ არასრულწლოვანი მლოცველებისთვის, ამ „ხატის“ მონობის სიმბოლური გამოხატულება იყო (ტაბ. III-ა. 2). ამავე ფენაში აღმოჩნდა ლითონის პატარა ზარები; „ზინზილაკები“, რომლებიც გვიანი შუა საუკუნეების აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის სხვადასხვა რეგიონის „უმწყემსელი“ და ნაწილობრივ განარმართებული ქრისტიანული სამლოცველოების, „ხატების“ დროშების აუცილებელი ატრიბუტი იყო [2] (ტაბ. III-ა. 1, 3). ამ სტრატиграფიულ ფენაში აღმოჩნდა აგრეთვე სხვადასხვა ზომის სალესავი ქვები, რომლებიც, ჩვენი აზრით, შემდეგი სიმბოლური დატვირთვის შესანიშნავ წარმოდგენდა: საქართველოს ამ მთიან მხარეებში ეკონომიკა პრაქტიკულად ერთადერთ საარსებო დარგზე, მეცხოველეობაზე იყო დაფუძნებული, საქონლის გამოზამთრება კი ბალახის მოსავალზე და თივის საკმაო მარაგის შექმნაზე იყო დამოკიდებული; სწორედ ამიტომ სალესავი ქვების შეწირვით მთის მოსახლეობა ღვთაებებს ბალახის უხვ მოსავალს შესთხოვდა, რომელიც ამ სალესავებით კარგად გალესილი ნამგლებით და ცელებით უნდა მოეთიხათ.

ეკლესიის ინტერიერში, თანამედროვე ზედაპირსა და იატაკს შორის მიწის დადაბლებისას, შუალედურ ჰორიზონტებზე, გარდა დამუშავებული სამშენებლო მასალებისა, არტეფაქტები თითქმის არ შეგვხვდრია, რაც სრულიად ლოგიკურია: პირველი ეტაპის ეკლესია ერთბაშად არ უნდა დაანგრეულიყო, პირველად სახურავი და მისი მზიდი არქიტექტურული ელემენტების ზედა ნაწილი ჩანვებოდა ინტერიერში (ნაწილი გარეთაც გადაინგრეოდა), შემდეგ კი, ათწლეულების ან საუკუნეების განმავლობაში, თანდათან დარჩენილი კედლებიც ინგრეოდა და ასე დაგროვდა ინტერიერში სამშენებლო

ქვებისა და კირ-მიწის ნარევი. ყოველივე ეს ეკლესიისა და მისი შემოგარენი ნაგებობების კომპლექსის მიტოვების და მუდმივი მეთვალყურეობის გარეშე დარჩენის შემდეგ უნდა მომხდარიყო განვითარებული შუა საუკუნეების მიწურულში, XIV-XV სს-თა მიჯნაზე ან ოდნავ მოგვიანებით. მიუხედავად იმისა, რომ ეკლესიის ირგვლივ მდებარე მცირე სენაკები ჯერჯერობით არქეოლოგიურად არ შეგვისწავლია, ჩვენი აზრით, ეკლესიისა და საცხოვრებელ ნაგებობათა ეს ერთობლიობა თავდაპირველადვე სამონასტრო ანსამბლი უნდა ყოფილიყო.

კედლების მშრალი წყობით დროებითი, ნაწილობრივი აღდგენა და ინტერიერში მცირე სალოცავი ნიშების ჩადგმა გარკვეული ინტერვალებით განუწყვეტლივ უნდა ვიგულისხმოთ, მაგრამ, ვინაიდან ამ ეპოქაში, გვიან შუა საუკუნეებსა და XIX-XX სს-ში, ამ მომლოცველობას ეპიზოდური ხასიათი ჰქონდა და „ხატობიდან-ხატობამდე“ აქ მუდმივად არავინ ბინადრობდა, მოსახლეობის კუთვნილი საყოფაცხოვრებო თუ საკულტო ნივთები ნანგრევებში დიდი შემთხვევითობის წყალობით თუ მოხვედებოდა. ვინაიდან ამ ნაგებობაში იატაკის რამდენჯერმე მოწყობა დაფიქსირებული არ არის, ისევე როგორც ნებისმიერ, მიტოვების შედეგად თუ რაიმე კატაკლიზმისგან დანგრეულ, ისტორიულ ნაგებობაში, აქაც ძეგლის ინტენსიური ფუნქციონირების დროინდელი არტეფაქტები ძირითადად ერთადერთი იატაკის მიდამოებში უნდა შემორჩენილიყო – უფრო ადრეული, მოხმარების დროს დაზიანებული ნივთების ფრაგმენტები, იატაკში შემთხვევით ჩატკეპნილ მდგომარეობაში, საბოლოო ფაზის დროინდელი ნივთები კი ზედ იატაკზე, ნგრევისგან დაკონსერვებულ ვითარებაში. მართლაც, ოქროს მამანმინდის სალოცავის ინტერიერში საუკუნეების განმავლობაში გაჩენილი ნანგრევი მასის ფსკერამდე ალების შედეგად ნივთიერი მასალა დაახლოებით ასეთი სქემით დაფიქსირდა – ქვის ფილებით მოგებული იატაკის დონეზე და, ნაწილობრივ, ოდნავ უფრო დაბლა, ქვის ფილებს შორის დარჩენილი „ნაპრალების“ შემავსებელ მიწის მიკრო ფართობებზე ეკლესიის ფუნქციონირების დროსვე მოხვედრილ საყურადღებო ნივთებს თუ მცირე ფრაგმენტებს მივაკვლიეთ.

კერძოდ, ჩრდილოეთის ნაგში, აღმოსავლეთ კედელთან ახლოს, ზედ იატაკზე, თითქმის დაწვნილ მდგომარეობაში მივაკვლიეთ დაახ. 1,5 მ სიგრძის ქვის მონოლითისგან გამოთლილ სადა, ბრტყელზედაპირიან ჯვარს, რომლის თითოეული მკლავი მართკუთხა კვეთისაა და ქვედას გარდა, ისინი ბოლოებში ოდნავ გაგანიერებულია. ქვედა მკლავს ბოლო გათლილი აქვს – ცხადია, რომ ეს ბოლო ბაზაში ჩასადგმელად აქვს დამუშავებული (ტაბ. II. 3). თითქმის უეჭველად ამ ჯვრის ჩასადგმელი ბაზა უნდა იყოს ზუსტად ამ ზომის მართკუთხაფოსოიანი, შეწყვილებული თაღებით შემკული კარგად ნათალი ქვა, რომელიც გაურკვეველ ვითარებაში უპოვიათ ეკლესიის ნანგრევებში და გვიან ხანებში, „ნიშის“ ფუნქციონირებისას, ჩრდილო-დასავლეთი სვეტის კაპიტელზე შემოუდგამთ. როგორც აღნაგობით, ისე აღმოჩენის ადგილით (საკურთხევლის ჩრდილოეთ კიდეშთან), ეს ჯვარი ბაზითურთ, საკურთხევლის წინ აღსამართი ჯვარი უნდა იყოს და ეკლესიის აგებისთანავე უნდა იყოს

დამზადებული – მით უმეტეს, რომ ბაზის შემამკობელი ორნამენტული მოტივი სტილისტურად ეკლესიის კარნიზის ქვაზე შემორჩენილი, კამარებიანი სვეტნარის დეკორატიული გამოსახულების მსგავსია. ამდენად, სავარაუდოა, რომ ეს ქვა-ჯვარი ოქროს მამანმინდის ეკლესიის თავდაპირველი, სრული სახით ფუნქციონირებისას, დანგრევამდე, პრაქტიკულად მუდამ იდგა მის ინტერიერში.

იატაკის დონეზე, ისეთივე სტრატეგრაფიულ სიტუაციაში, როგორც ქვა-ჯვარი, ანუ ზედ ქვის ფილებზე მიმოხეულად, აღმოჩნდა კერამიკულ ნაკეთობათა რამდენიმე ფრაგმენტი, რომელთაგანაც ზოგიერთი უფორმოა და ისეთი ფაქტურა აქვს, რომ მათი დათარიღება უახლესი, ჩვენში ჯერჯერობით დაუნერგავი, ტექნოლოგიების გარეშე შეუძლებელია. მიუხედავად ამისა, საბედნიეროდ, ამ არტეფაქტებში ურევია ისეთი ნიმუშებიც, რომლებსაც ზუსტი პარალელები მოეპოვებათ განვითარებული შუა საუკუნეების აღმოსავლეთ საქართველოში შესწავლილი რიგი არქეოლოგიური ძეგლებიდან. მაგალითად, აქ აღმოჩნდა მუქ წითლად გამომწვარკეციანი თიხის ჯამის ბორბლისებური მოყვანილობის ქუსლიანი ძირის ფრაგმენტი. ჯამის შიდაპირი თეთრი ანგობითაა დაფარული და მასზე ამოკანვრის (სგრაფიტოს) ხერხით, შეწყვილებული ზოლებით გეომეტრიული და მცენარეული სახეები დატანილი; შემდეგ ეს ორნამენტი მუქმომწვანოდ და მოყვითალო-მოყავისფროდ შეუღებავთ და ჭურჭლის მთელი შიდაპირი გამოწვამდე უფერო, გამჭვირვალე, კრიალა ჭიქურით დაუფარავთ (ტაბ. III-ბ. 1). აღნიშნული სტილით შემკული ჯამები ქართველ მეცნიერთა მიერ XII-XIII სს-ით არის დათარიღებული [11, L-LIII], თუმცა, ჩვენი ბოლოდროინდელი მონაცემებით, მსგავსი ნაწარმი XIV ს-ის მიწურულამდე მზადდებოდა [4, 153-154]. ეკლესიის იატაკის ზედაპირზე მივაკვლიეთ სხვა სტილით მოჭიქულ ჭურჭლის ფრაგმენტაც: ეს არის წითლად გამომწვარკეციანი თიხის ჯამის პატარა ნატეხი, რომლის თეთრად ანგობირებულ შიდაპირზე ამოკანვრის ხერხით დატანილია რკალებით გამოყვანილი ნახატი; გადავლებული აქვს ცისფერი, გამჭვირვალე ჭიქური (ტაბ. III-ბ. 3). ასეთ ჯამებს, როგორც წესი, კარგად გამოყვანილი, ბორბლისებრი ქუსლები ახასიათებდათ. ამ სტილით შემკული მოჭიქული ჯამები დიდი რაოდენობითაა აღმოჩენილი აღმოსავლეთ საქართველოს, აგრეთვე მისი მეზობელი ქვეყნების ტერიტორიაზე (სომხეთი, აზერბაიჯანი). მათ მკვლევრები ზოგადად XI-XIII სს-ით ათარიღებენ [18, 26; 16, 39; 20, 32; 11, 24-25], მაგრამ უკანასკნელი გამოკვლევების ფონზე, მსგავსი ნაკეთობების დამზადება XIV ს-ის პირველ ნახევარშიც არ უნდა გამოვრიცხოთ.

ამავე ეპოქას, ძირითადად XIII-XIV საუკუნეებს განეკუთვნება ანალოგიურ ვითარებაში აღმოჩენილი კიდევ რამდენიმე თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტი: თეთრად ანგობირებულ შიდაპირიანი და მწვანედ მოჭიქული ჯამის პირ-გვერდი; დიდი, მუქ მონიტალოდ გამომწვარი, ოდნავ ნაპრიალებზედაპირიანი დოქის ყელის ნაწილი; დაბრტყელებულბაკოიანი მოუჭიქავი ჯამის პირ-გვერდი და სხვ. (ტაბ. III-ბ. 2, 4). ამრიგად, შეიძლება ითქვას, რომ დაფიქსირებული არქეოლოგიური სურათის მიხედვით ოქროს მამანმინდის ეკლესიის წყობიდან

გამოსვლისა და აქტიური ფუნქციონირების შეწყვეტის ხანა დაახ. XIII ს-ის II ნახევარსა და XIV ს-ის მიწურულს შორის მოქცეული ქრონოლოგიური მონაკვეთით განისაზღვრა. ეს მოვლენა, სავარაუდოდ, საქართველოში თემურლენგის გამანადგურებელ შემოსევებს უნდა უკავშირდებოდეს.

როგორც აღვნიშნეთ, ოქროს მამანმინდის ეკლესიის გათხრებისას დაფიქსირებულ უფრო ადრეულ კერამიკული ნაკეთობების ფრაგმენტებს რამდენადმე განსხვავებულ სტრატиграფიულ ვითარებაში მივაკვლიეთ – ისეთ ფენებში, სადაც ისინი ეკლესიაში მიმდინარე რეგულარული ღვთისმსახურების პირობებშიც შეიძლებოდა მოხვედრილიყო: იატაკის მორიგი მოტეპევნა-მონესრიგებისას, ან, სულაც, ეკლესიის მშენებლობის დროს (ჩვენი გამოცდილებით, ასეთი მცირე ეკლესიის აგებასაც კი რამდენიმე წელი სჭირდებოდა, ამდენად, ამ პერიოდში მშენებლებს არაერთი ჭურჭელი დაუზიანდებოდათ). მაგალითად, დანამდვილებით ჩრდილოეთის ნავის ქვით მოფენილ იატაკის ჰორიზონტზე დაბლა აღმოჩნდა ერთი მეტად საყურდლებო ნივთი – ეს არის მოვარდისფრო-მოყვითალოდ გამომწვარი, კარგად განლექილკეციანი თიხის ჯამის გვერდის ფრაგმენტი. შიდაპირის შიშველ კეცზე გავლებულია თეთრი ანგობის ფართო ზოლები, რკალური ღვიძლისფერი და მწვანე ხაზები (როგორც ანგობის ფენაზე, ისე შიშველ კეცზე). საბოლოოდ, გამოწვის წინ, შიდაპირს გადავლებული აქვს უფერო, გამჭვირვალე ჭიქური. ჭურჭლის გარეპირი ოდნავ ნაპრიალებია (ტაბ. III-გ. 1). ამ სტილით შემკული, დაბალ, ბორბლისებრქუსლიანი ჯამები დიდი რაოდენობით არის აღმოჩენილი რუსთავის ნაციხარზე, გვხვდება დმანისის, თბილისის, თელავის, ჟინვალის, უჯარმის განათხარ ძეგლებზე [11, 17]. საქართველოს მეზობელი ქვეყნებიდან დადასტურებულია სომხეთში, დვინის ნაქალაქარზე [21, 43], თარიღდება IX საუკუნით.

ეკლესიის ქვაფენილიანი იატაკის ჰორიზონტზე უფრო დაბალ ფოსოში (ცენტრალური ნავის დასავლეთ კიდეში, ზედ კედლის ძირში) აღმოჩენილ იქნა აგრეთვე მეტად კარგად განლექილი თიხისგან დამზადებული, მოვარდისფროდ გამომწვარი დოქის მუცლის ფრაგმენტი, რომელიც გარედან კარგადაა ნაპრიალები (ტაბ. III-გ. 2). ასეთი ფერისა და კეცის ჭურჭელი, ისევე როგორც ღია ფერისანი და მოვარდისფრო-წითლად ნაპრიალებნი, ცნობილია ადრეული შუა საუკუნეების ქართული ძეგლებიდან და მათი დამზადების ზედა ქრონოლოგიური ზღვარიც IX-X საუკუნეებია [19, 113; 8, LVIII-2].

ასევე სტრატиграფიულად სავარაუდოდ ეკლესიის მშენებლობის ან ფუნქციონირების პერიოდის ფენაში (საკურთხევის ბაქნის შემადგენლობის ერთ-ერთი დაძრული ქვის ქვეშ) აღმოჩნდა მონაცრისფრო-მორუხოდ გამომწვარი ქოთნის პირ-ყელის ფრაგმენტი. ქოთანს პირი გადმოკეცილი ჰქონია, ბაკო კი შიგნიდან ოდნავ ჩაღარული (ტაბ. III-გ. 6). შემორჩენილი ნაწილების მიხედვით, მათ, ისევე როგორც ჩვენთვის საქართველოს შუა საუკუნეების არქეოლოგიური ძეგლებიდან ცნობილ ამ რიგის ქოთნებს, დაბალი ყელი, სფეროსებური მუცელი, ბრტყელი ძირი და თითო სახელური ჰქონდათ. ასეთი

ქოთნები, ფაქტურიდან და ჩალარული პირებიდან გამომდინარე, გარკვეულ მსგავსებას იჩენს წინარე ქრისტიანული ხანის შავ და ლეგა კერამიკასთან, თუნდაც გვიანბრინჯაოს ხანის მსგავს ქოთნებთან [14, XIV-XV]. სინამდვილეში, შუა საუკუნეების ქართული და მეზობელი ქვეყნების განათხარი ძეგლებიდან ცნობილი ანალოგიებიდან გამომდინარე, ისინი აღნიშნული არქაული კერამიკის უნებლიე რემინისცენციას უფრო წარმოადგენენ და თარიღებიან IX-X სს-ით [12, 52-53; 16, 112-113; 10, VI; 19, 51-52].

აღნიშნული ნივთების მსგავსად, იატაკში ჩატკეპნილ მდგომარეობაში აღმოჩნდა ყავისფრად, ჩალისფრად თუ მოვარდისფროდ ნაპრიალებზედა-პირიანი, სხვადასხვა სისქის კეციანი, კიდევ რამდენიმე თიხის ჭურჭლის მომცრო ფრაგმენტები (მაგალითად, ვარდისფრად გამომწვარი, პირმოყრილი ჯამის პირ-გვერდი), რომლებიც, ქართულ განათხარ ძეგლებზე მოპოვებული პარალელური მასალის მოშველიებით, აგრეთვე IX-X სს-ით თარიღდება.

ამრიგად, ოქროს მამანმინდის ეკლესიის სამშენებლო თუ ფუნქციონირების ადრეული პერიოდის კულტურული ფენების არქეოლოგიურმა კვლევამ სავსებით დაადასტურა ჩვენ მიერ ხუროთმოძღვრულ ანალიზზე დაყრდნობით გამოთქმული ვარაუდი იმის შესახებ, რომ ეს ძეგლი დაახლოებით IX-X საუკუნეებში უნდა იყოს აგებული.

Malkhaz Datukishvili, Nodar Bakhtadze

Archaeological Research of Okros Mamatsminda (Golden Saint Father) Church in 2009

Summary

In 2009, in Georgia, at the invitation of Stepantsminda and Khevi eparchies, in the neighbourhood of the village Goristikhe was carried out a pre-rehabilitation archaeological research (headed by Dr. M. Datukishvili and Dr. N. Bakhtadze) of the ruined church located on one of the highest geographical altitudes in Europe (2772 m above sea level) and known in the local community as “Okros Mamatsminda”. The archaeological excavations revealed that this miniature chapel (6.5 m X 7.5 m) with almost square-shaped planning and with its architectural peculiarities belongs to the most interesting early Christian cult monuments of this region of Georgia. The thing is that it represents a church built according to the scheme of a simplified basilica, the central and lateral naves of which were separated from one another by two pairs of pillars. This is the first occasion of discovery of a small chapel having a basilica planning in this mountainous region. It is true to fact that “Okros Mamatsminda”, like other small medieval single-nave churches of this region built on mountain tops, had a rectangular altar; but the highly-artistic plastic decision of its interior and the decorated facade stones

found there indicate that this richly adorned basilica, presumably, played a distinguished missionary role in that region, in the period (approximately 9th -10th cc.) of eventual victory and establishment of Christianity. Because of the fact that there has never existed a settlement near this church (in the radius of 5-6 km), and that there still are some traces of residential constructions which require special study, we cannot deny that this complex performed the function of a monastery organized in an extremely ascetic way.

The dating and establishment of functioning phases of this church performed by us, which was based on the methods existing in art history, were confirmed by the artefacts obtained during the archaeological excavations of the cultural layers carried out in the interior of this building – some fragments of ceramic articles found there are similar to those known from 9th-10th cc. archaeological monuments of East Georgia and the neighbouring states.

In the late Middle Ages, after Tamerlane's invasions (the verge of 14th - 15th cc), when the Georgian state was facing the period of political and economic crises, in Okros Mamatsminda monastery and, accordingly, in its church regular liturgy was terminated. Because of the fact that the church was visited by pilgrims only occasionally, in the course of time it turned into ruins. Some attempts to carry out small-scale restoration works with the use of dry masonry could not stop the process of its destruction. Eventually, approximately in the 16th - 20th centuries, this place became the site where semipagan holidays were held.

The church of Golden-Saint Father (Okros Mamatsminda) as well as the architecture and decor of surviving Christian monuments located in North Caucasia require special attention. However, the archaeological study of Okros Mamatsminda has proved that Khevi region represented the most significant centre of the spread of Christianity in North Caucasia even before the construction of Gergeti Trinity monastic complex.

ლიტერატურა – REFERENCES

1. ბარდაველიძე ვ., აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ტრადიციული საზოგადოებრივ-საკულტო ძეგლები, ტ. I, თბ., 1974.
2. ბარდაველიძე ვ., აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ტრადიციული საზოგადოებრივ-საკულტო ძეგლები, ტ. II, თბ., 1982.
3. ბახტაძე ნ., ნეკრესის ნაქალაქარზე გამოვლენილი ჭაბუკაურის ბაზილიკის დათარიღებისათვის, ძიებანი საქართველოს არქეოლოგიაში, 19, 2009.
4. ბახტაძე ნ., კლდის ხუროთმოძღვრების გენეზისი და განვითარების გზები საქართველოში, თბ., 2007.
5. ბერიძე ვ., ძველი ქართული ხუროთმოძღვრება, თბ., 1974.
6. ზაქარაია პ., ნაქალაქარ ურბნისის ხუროთმოძღვრება, თბ., 1965.
7. გვერდნითელი რ., ანჩისხატი, თბ., 2001.
8. მამაიაშვილი ნ., ქალაქი ჭერემი, თბ., 2004.
9. მარსაგიშვილი გ., აგარის მონასტრის უძველესი ეკლესია. ძეგლის მეგობარი 60, თბ., 1982.
10. მჭედლიშვილი ბ., ივრისპირა „ქვაბების“ 1976 წლის არქეოლოგიური ექსპედიციის ანგარიში, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის არქეოლოგიური ექსპედიციები, VI, თბ., 1978.

11. მიწიშვილი მ., მოჭიქული ჭურჭელი ძველ საქართველოში IX–XIII სს. თბ., 1969.
12. სინაურიძე მ., აღმოსავლეთ საქართველოს ადრეფეოდალური ხანის კერამიკა, მასალები საქართველოს მატერიალური კულტურის ისტორიისათვის, თბ., 1966.
13. საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა აღწერილობა, 2, თბ., 2004.
14. ფიცხელაური კ., აღმოსავლეთ საქართველოს ტომთა ისტორიის ძირითადი პრობლემები (ძვ. წ. XV–VII სს.), თბ., 1973.
15. ლამბაშიძე გ., საველე არქეოლოგიური კვლევა-ძიება 1973 წელს, „მეცნიერება“, თბ., 1974.
16. ჭილაშვილი ლ., ნაქალაქარი ურბნისი, თბ., 1964.
17. ჭილაშვილი ლ., ძველი გავაზი, თბ., 1975.
18. ჯაფარიძე ვ., კერამიკული წარმოება XI–XIII სს. საქართველოში, თბ., 1956.
19. Гайдукевич В., Раскопки Мирмикия в 1935-1938 гг. МИА, 25. М-Л, 1952.
20. Майсурадзе З., Грузинская художественная керамика. Тб., 1954.
21. Шелковников Б., Художественная керамика Двинских раскопок. Ереван, 1940.
22. Чубинашвили Н., Зедазени, Кликис Джвари, Гвиара. ქართული ხელოვნება, №7. თბ., 1971.
23. Чубинашвили Г., Архитектура Кахетии. Тб., 1959.
24. Чубинашвили Н., Хандиси. Тб., 1972.
25. Tchalenko G., Villages antiques de la Sirie du nord, 3 vols. Paris, 1953.

ტაბულების აღწერილობა

- I. 1. რელიეფური დეკორით შემკული საფასადე ფილა; 2. სამხრეთი ფასადი; 3. ხედი ინტერიერიდან სამხრეთისაკენ გათხრამდე; 4. ხედი ინტერიერიდან სამხრეთისაკენ გათხრის შემდგომ; 5. ხედი ინტერიერიდან ჩრდილოეთისაკენ ეკლესიის გათხრამდე; 6. ხედი ინტერიერიდან ჩრდილოეთისაკენ გათხრის შემდგომ.
- II. 1. ხედი ინტერიერიდან საკურთხევლისკენ; 2. ინტერიერის ზედხედი ჩრდილოეთიდან; 3. ქვაჯვარი; 4. სავარაუდო ემბაზი; 5. ხედი საკურთხევლიდან გვიანდელი ნიშისაკენ; 6. სენაკის ნაშთი ეკლესიის მახლობლად, მამანმინდის ეკლესიის ინტერიერის დეტალები.
- III. ა. ეკლესიის ინტერიერის ზედა ფენაში მიკვლეული ხატის უღლები და ზარები; ბ. XII–XIV სს. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები; გ. VIII–IX სს. თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები.
- IV. 1. ეკლესიის გეგმა, ნ. ბახტაძის მიხედვით; 2. ჭრილი 1-1, ნ. ბახტაძის მიხედვით.

ტაბულა I

1

2

3

4

5

6

ტაბულა II

1

2

3

4

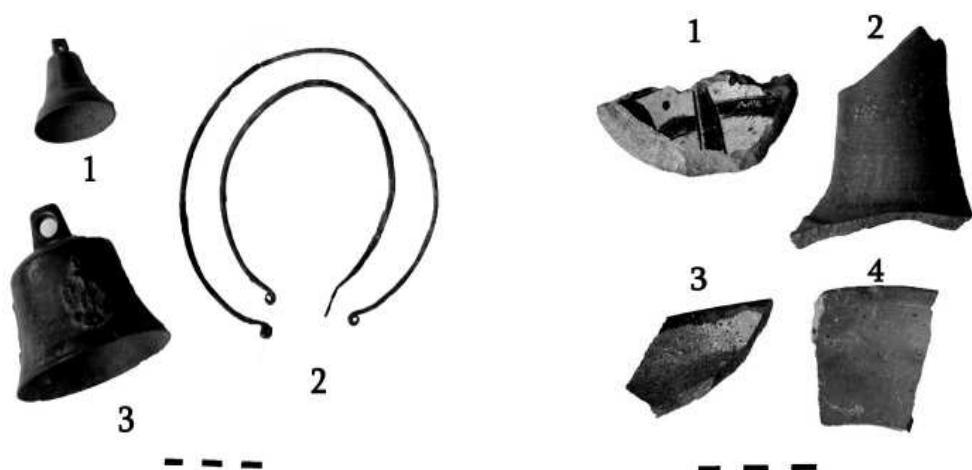

5

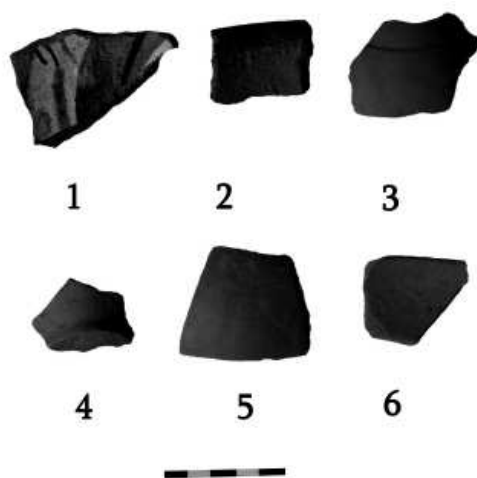
6

ტაბულა III

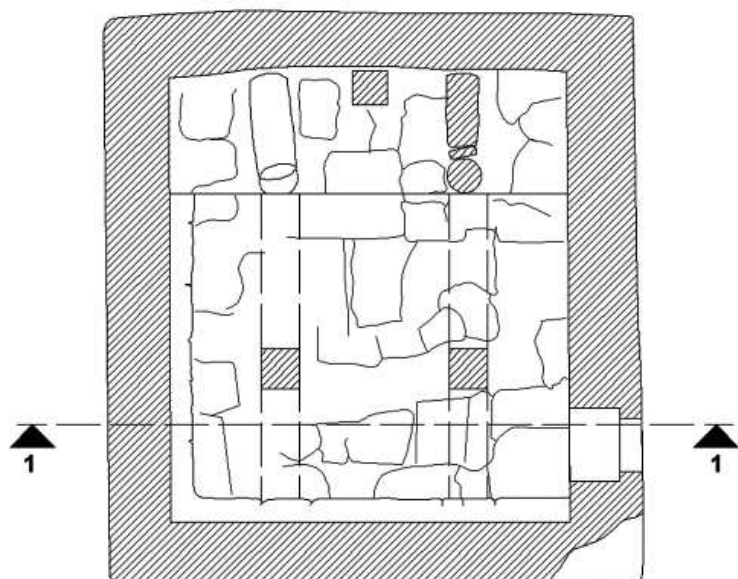
ბ

გ

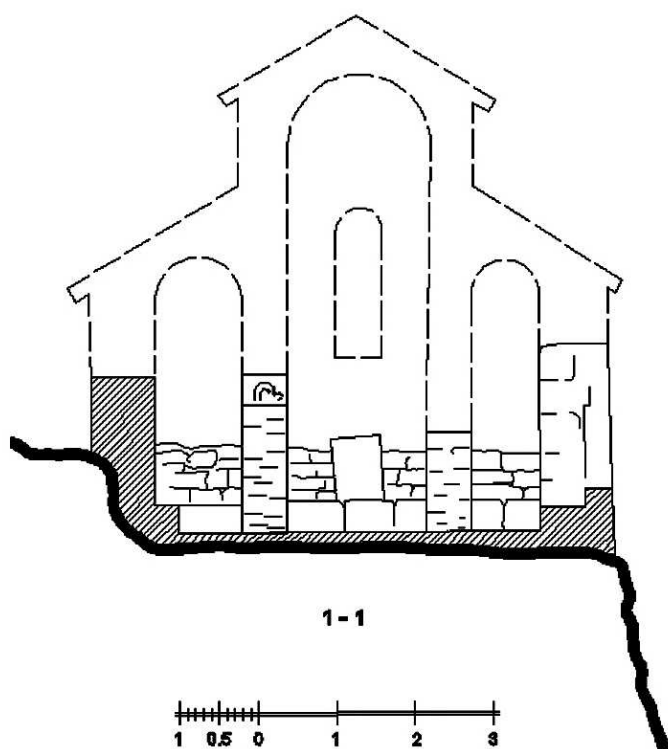

გ

ტაბულა IV

1

2